

Beata Stuchlik-Surowiak

Obraz małżeństwa
w „antyfeministycznych” utworach
Bartosza Paprockiego
na tle obyczajowych, religijnych
oraz literackich zjawisk
XVI i pierwszej połowy XVII wieku

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu śląskiego
KATOWICE 2016

~ Obraz małżeństwa
w „antyfeministycznych” utworach
Bartosza Paprockiego
na tle obyczajowych, religijnych
oraz literackich zjawisk
XVI i pierwszej połowy XVII wieku

NR 3417

~ Beata Stuchlik-Surowiak

Obraz małżeństwa
w „antyfeministycznych” utworach
Bartosza Paprockiego
na tle obyczajowych, religijnych
oraz literackich zjawisk
XVI i pierwszej połowy XVII wieku

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2016

[Kup książkę](#)

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Piotr Borek

W projekcie okładki wykorzystano obraz Quentina Massysa
Alter Mann Verlacht Eine Weinende Frau

Redaktor, projektant okładki
Aleksandra Gaździcka

Projektant układu typograficznego oraz łamanie
Paulina Dubiel

Korektor
Jadwiga Gaździcka

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-749-4
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-750-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 20,75. Liczba arkuszy wydawniczych: 19,5. Cena 32 zł (+ VAT).
Publikację wydrukowano na papierze Alto 80 g/m², vol. 1.5. Do składu użyto kroju pisma Minion Pro
oraz Goldy EFN (Swash & Olds). Druk i oprawę wykonano w drukarni: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek,
Spółka Jawna (ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek).

~ Spis treści

Wstęp ~ ~ ~ ~ ~	7
<i>Rozdział pierwszy</i>	
„Ty żoną rządz, a nie ona tobą”	
<i>Małżeństwo w świeckiej literaturze parenetycznej</i> ~ ~ ~	15
Istota małżeństwa ~ ~ ~ ~ ~	19
Miejsce kobiety — żony i wdowy ~ ~ ~ ~ ~	34
Rola rodziców ~ ~ ~ ~ ~	50
Realia społeczno-polityczne ~ ~ ~ ~ ~	56
Dworzanin, ziemianin, gospodarz ~ ~ ~ ~ ~	61
<i>Rozdział drugi</i>	
„Jeden w małżeństwie gniewliwy, a drugi pijany”	
<i>Życie małżeńskie w świetle kazań</i> ~ ~ ~ ~ ~	81
Kaznodziejstwo katolickie ~ ~ ~ ~ ~	84
Istota i cel małżeństwa ~ ~ ~ ~ ~	84
Małżeństwo a dziewictwo ~ ~ ~ ~ ~	97
Kryteria wyboru współmałżonka ~ ~ ~ ~ ~	104
Pozycja męża i żony ~ ~ ~ ~ ~	109
Małżeńska codzienność ~ ~ ~ ~ ~	115
Wypaczenia życia małżeńskiego ~ ~ ~ ~ ~	121
Wdowieństwo ~ ~ ~ ~ ~	126

Kaznodziejstwo protestanckie ~ ~ ~ ~ ~	130
Istota i cel małżeństwa ~ ~ ~ ~ ~	130
Małżeństwo a dziewictwo ~ ~ ~ ~ ~	136
Kryteria wyboru współmałżonka ~ ~ ~ ~ ~	143
Pozycja męża i żony ~ ~ ~ ~ ~	147
Małżeńska codzienność ~ ~ ~ ~ ~	151
Wypaczenia życia małżeńskiego ~ ~ ~ ~ ~	155
Wdowieństwo ~ ~ ~ ~ ~	161
Rozdział trzeci	
„O święty kiju bądź nam do pomocy”	
<i>Motyw małżeństwa jako źródło komizmu</i> ~ ~ ~ ~ ~	165
<i>Akta Rzeczypospolitej Babińskiej</i> ~ ~ ~ ~ ~	170
<i>Sowizdrzański „świat na opak”</i> ~ ~ ~ ~ ~	178
<i>„Sejmy niewieście”</i> ~ ~ ~ ~ ~	200
Rozdział czwarty	
„Wybranka nie była już pierwszej młodości”	
<i>Bartosz Paprocki i jego małżeństwo</i> ~ ~ ~ ~ ~	217
Rozdział piąty	
„Bijże a rękę nie żałuj”	
<i>Małżeństwo w utworach Bartosza Paprockiego</i> ~ ~ ~ ~ ~	249
<i>Dziesięcioro przykazanie mężowo</i> ~ ~ ~ ~ ~	253
<i>Nauka rozmaitych filozofów około obierania żony</i> ~ ~ ~ ~ ~	259
<i>Próba cnót dobrych</i> ~ ~ ~ ~ ~	266
<i>Nauka i przestrogi na różne przypadki ludzkie</i> ~ ~ ~ ~ ~	270
Zakończenie ~ ~ ~ ~ ~	295
Bibliografia ~ ~ ~ ~ ~	299
Indeks osobowy ~ ~ ~ ~ ~	319
Summary ~ ~ ~ ~ ~	329
Shrnutí ~ ~ ~ ~ ~	331

~ Wstęp

W wydanych przez Stanisława Windakiewicza *Aktach Rzeczypospolitej Babińskiej*, będących niezwykle cennym świadectwem funkcjonowania jednego z najgłośniejszych w dawnej Polsce humorystycznych stowarzyszeń, pod numerem 360 figuruje następująca wierszowana wzmianka:

Jeden tak chętne senator miał nieba,
Że mógł mieć żonę, gdy mu było trzeba;
Tak przyjaznego miał też i Plutona,
Że mu umiera, kiedy zechce, żona¹.

Uczująca i dowcipkująca we wsi Babin szlachecka kompania prześcigała się między innymi w wymyślaniu najbardziej nieprawdopodobnych, żartobliwych opowieści, na podstawie których nadawano autorom zabawne tytuły. I choć, jak podejrzewają uczeni, podobnych towarzystw było w dawnej Polsce więcej, jedynie babińczycy pozostawili po sobie obszernie zapiski informujące o spotkaniach i zawierające absurdalne nieraz anegdoty². Taki właśnie charakter

1 *Akta Rzeczypospolitej Babińskiej*. Wyd. S. WINDAKIEWICZ. Kraków 1894, s. 122.

2 Por. T. BANAŚ: *Pomiędzy tragicznością a groteską. Studium z literatury i kultury polskiej schyłku renesansu i wstępnej fazy baroku*. Katowice 2007, s. 137—138.

ma przywołany wiersz, będący zapewne wyrazem tęsknoty wielu uciemięzonych małżonków za możliwością łatwego pozbywania się znienawidzonych żon. Został on zapisany pod datą roczną 1662 i wywołał z pewnością w Babinie salwę śmiechu, przede wszystkim ze względu na jaskrawy kontrast pomiędzy realną codziennością, a zupełnie nieprawdopodobną zdolnością głównego bohatera do uśmiercenia żony za pomocą samej tylko myśli. Nikt bowiem chyba nie przypuszczał, że dokładnie dziewięćdziesiąt lat wcześniej taka sztuczka udała się komuś naprawdę. Owym „szczęśliwcem” był Bartosz (Bartłomiej) Paprocki (ok. 1543—1614), szlachcic z ziemi dobrzyńskiej, heraldyk, historyk i poeta, znany przede wszystkim jako autor *Herbów rycerstwa polskiego*.

W zgodnej opinii polskich literaturoznawców³ Paprocki, mimo iż pisarzem był płodnym, nie pretenduje do rangi wybitnego twórcy i choć pozostawał pod wpływem Reja i Kochanowskiego, daleko mu było do talentu tych mistrzów. Nie mogąc odnaleźć w dziełach dobrzyńskiego szlachcica impulsu do wnikliwych analiz literackich, odkryto jednak szybko, że o wiele ciekawszym materiałem badawczym jest jego życiorys.

Bartoszowi Paprockiemu, nazwanemu przez Jerzego Ziomka „niespokojnym awanturnikiem”⁴, istotnie dane było przeżyć życie, którego bogactwem mogłby z łatwością obdzielić kilku szlacheckich towarzyszy. Konstantynopol, Wołoszczyzna, Śląsk, Czechy, Morawy i Lwów to tylko niektóre miejsca jego pobytu, a gnała go tam bądź służba dyplomatyczna, bądź zapal do walki, bądź animozje polityczne. W opinii większości biografów jedną z najważniejszych przyczyn tułaczki dobrzyńskiego szlachcica były jednak kłopoty rodzinne, w które *nota bene* wpadł niejako na własne życzenie, poślubiając znacznie starszą od siebie wdowę po dwóch mężach, Jadwigę Kossobudzką, kasztelanekę sierpską. Wstąpił w ten związek chyba wyłącznie w celu pomnożenia swego dość szczupłego majątku, szybko miał jednak pożałować pochopnej decyzji; jak podkreślają

3 Na temat różnic w ocenie dorobku literackiego tego autora przez polskich i czeskich literaturoznawców — zob. rozdział piąty niniejszej książki.

4 J. ZIOMEK: *Renesans*. Warszawa 1998, s. 398.

bowiem badacze, żona okazała się kobietą dominującą, swarliwą i lubiącą „mężowi panować”⁵. Ten właśnie fakt miał skłonić Paprockiego do opuszczenia domowych pieleszy i wyjazdu do Warszawy, skąd rzekomo zamierzał udać się w kierunku Włoch. Podróż ta nie doszła jednak do skutku, nastąpiło bowiem wydarzenie, które jeden z jego biografów — Kazimierz Bartoszewicz — opisał następująco: „i byłby się puścił w podróż na długie lata, gdyby nie wiadomość, iż szanowna małżonka, uwzględniając jego tajne życzenia, w sobotę kwietną r. 1572 przeniosła się do wieczności”⁶.

Przymrużając nieco oko, możemy zatem skonkludować, że umiejętność uśmiercenia żony samą jedynie myślą dana była nie tylko babińskiemu „senatorowi”, bo już znacznie wcześniej opanował ją świetnie Bartosz Paprocki. Warto jednak w tym miejscu zwrócić uwagę na swoisty paradoks. Pomimo bowiem, iż małżeństwo dobrzyńskiego szlachcica nie trwało długo, wydaje się, że to właśnie ten aspekt jego życia od początku najmocniej inspirował badaczy. Powodem tego jest fakt, iż pewną część spuścizny literackiej Paprockiego zajmują utwory, których treść stanowią relacje damsko-męskie, a kobieta, ściślej: żona, ukazana jest w nie najlepszym raczej świetle. Należy tu wymienić przede wszystkim *Dziesięcioro przykazanie mężowo* i *Naukę rozmaitych filozofów około obierania żony*, a także obszernie fragmenty *Próby cnót dobrych* oraz *Nauki i przestrogi na różne przypadki ludzkie*.

I te właśnie teksty zwykło się traktować jako odzwierciedlenie prywatnego życia autora *Herbów rycerstwa polskiego* i bezpośrednie następstwo jego fatalnego — jak mniemano — małżeństwa. O taką interpretację pokusił się jako pierwszy Szymon Starowolski, który w wydany we Frankfurcie w roku 1625 dziele *Scriptorum poloniarum Hekatontas*⁷, zawierającym sylwetki najważniejszych polskich pisarzy (na marginesie warto wspomnieć, że Starowolski, w odróż-

5 H. JUSZYŃSKI: *Dykcjonarz poetów polskich*. T. 2. Kraków 1820, s. 35.

6 K. BARTOSZEWICZ: *Bartosza Paprockiego „Dziesięcioro przykazanie mężowo”*. W: IDEM: *Szkice i portrety literackie*. T. 1. Kraków 1930, s. 17—18.

7 Dzieło to zostało przetłumaczone i opracowane przez J. Starnawskiego pod tytułem *Setnik pisarzy polskich*.

nieniu od późniejszych biografów, nazywa jeszcze Paprockiego poetą „wielkiego wdzięku i pracowitości, a zarazem wielkiej nauki”⁸), zaznacza wyraźnie, iż wspomniane dzieła tego autora powstały „po własnym smutnym doświadczeniu”⁹. Tą samą drogą powędrowali następcy Starowolskiego u schyłku XIX oraz w XX wieku, a sformułowane przez nich opinie stały się podstawą podobnych sądów wygłaszanych przez badaczy do dziś dnia¹⁰.

8 S. STAROWOLSKI: *Setnik pisarzy polskich albo pochwały i żywoty stu najznakomitszych pisarzy polskich*. Przeł. J. STARNAWSKI. Oprac. J. STARNAWSKI, F. BIELAK. Kraków 1970, s. 206.

9 Ibidem, s. 207.

10 Zob. m.in. H. JUSZYŃSKI: *Dykcjonarz...*, s. 39; M. BALIŃSKI: *Paprocki i Pano-sza*. W: *Studia historyczne Michała Balińskiego*. Wilno 1856, s. 326; J. JIREČEK: *Bartoloměj Paprocký z Hlohola a z Paprocké Vüle a spisovatelská činnost jeho*. „Časopis Musea Království Českého” 1866, s. 5; Č. ZÍBRT: *Panna, ženitba, žena ve staročeské úpravě polských skladeb Reje z Naglovic a Bart. Paprockého*. Praha 1912, s. 3; S. SZENIC: *Wróg kobiet*. W: IDEM: *Ongiś*. Warszawa 1975, s. 273; Z. KUCHOWICZ: *Postawa wobec kobiet w kulturze szlacheckiej polskiego baroku*. W: *Kobieta w kulturze i społeczeństwie*. T. 1. Red. B. JEDYNAK. Lublin 1990, s. 12. Autor pisze: „Znanym wrogiem kobiet był Bartosz Paprocki. Złe pożycie z żoną spowodowało czy podsycało jego niechęć do całej płci”. Podobnie U. ŚWIDERSKA-WŁODARCZYK: *Mentalność szlachty polskiej XV i XVI wieku*. Poznań 2003, s. 133; K. KOCZUR-LEJK: *Obraz małżeństwa w utworach Bartłomieja Paprockiego „Nauka Rozmaitych Filozofów około obierania żony” i „Staw małżeński”*. „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2009, nr 150, s. 116. Autorka pisze: „Znajomość biografii Paprockiego pozwala przypuszczać, że do wypracowania negatywnego poglądu pisarza na temat instytucji małżeństwa przyczyniło się jego cierpkie pożycie z żoną”. Próbie innego spojrzenia na zagadnienie zależności pomiędzy wspomnianymi utworami a prywatnym życiem autora podjął jedynie K. KREJČI, pisząc, iż „antyfeministyczne [...] tendencje jego satyr należą do tak szablonowych cech całej literatury tego gatunku, że nie musiały one być wywołane przez osobiste gorzkie doświadczenia. Na pewno nie powinno się tych doświadczeń, jak to czyni większość biografów Paprockiego, uważać za najistotniejszą, bez mała jedyną, treść jego życia [...]”. Zob. IDEM: *Bartłomiej Paprocki z Głogoł i Paprockiej Woli*. W: *Wybrane studia slawistyczne*. Kultura. Literatura. Folklor. Red. J. MAGNUSZEWSKI. Przeł. E. SIATKOWSKA. Warszawa 1972, s. 250. Stano-wisko pośrednie zajęła natomiast A. TUŁOWIECKA, pisząc, iż na widoczną w teks-tach Paprockiego tendencję do dyskryminacji kobiet „prawdopodobnie wywarły wpływ osobiste doświadczenia twórcy, niemniej jednak nie można zapominać

Potraktowanie nieudanego małżeństwa jako bezpośredniej przyczyny powstania wspomnianych tekstów, czyli, innymi słowy, zatarcie granicy pomiędzy biografią a twórczością literacką, stało się impulsem do wysnucia kolejnego wniosku, jakoby interesujące nas utwory stanowiły rodzaj dokumentu historycznego, a ukazane w nich relacje damsko-męskie były odzwierciedleniem realiów epoki, w której przyszło żyć ich autorowi. Zgodnie z takim ujęciem Paprocki nie tylko zyskał w tradycji badawczej miano „gorącego zwolennika mizoginizmu”¹¹, lecz przede wszystkim stał się czołowym propagatorem tej tendencji¹², a fragmenty jego utworów dotyczące

o powszechnej modzie na tego typu teksty w XVI wieku [...]”. Zob. EADEM: *Słowo i obraz w heraldyce. Herbarze i quasi-herbarze. Wokół konstrukcji genologicznych Bartosza Paprockiego*. Kraków 2011, s. 39. Zdecydowana większość autorów nadal przyjmuje jednak tezę o bezpośredniej zależności twórczości literackiej Paprockiego od jego własnych małżeńskich doświadczeń. Argumenty przeciwko tej tezie — znacznie rozbudowane w niniejszej książce — zostały przeze mnie po raz pierwszy przedstawione w artykule *Bartosza Paprockiego „podręczniki do maltretowania żon” jako źródło (nie tylko kobiecych) problemów*. W: *Źródło historyczne jako tekst kultury*. Red. B. PŁONKA-SYROKA, M. DĄSAŁ. Warszawa 2014, s. 41—60. Już po złożeniu do druku niniejszej książki ukazała się praca K. KOCZUR-LEJK na temat działalności Paprockiego na ziemiach czeskich, której fragment poświęcony jest twórczości „antyfeministycznej” pisarza. Autorka całkowicie zweryfikowała swoje stanowisko wyrażone w cytowanym artykule z roku 2009, słusznie stwierdzając, iż treści zawarte w składających się na tę twórczość tekstach nie mogą być bezpośrednio wyprowadzane z osobistych doświadczeń małżeńskich Paprockiego. Zob. EADEM: *Bartłomiej Paprocki — piśmiennictwo i przekład. W stronę kontrreformacji*. Szczecin 2014 (książka ukazała się w styczniu 2015), s. 128, 231. Pozostaje mieć nadzieję, że dokonujący się w ostatnim czasie zwrot w badaniach stanowi zapowiedź dalszej pogłębionej refleksji nad twórczością Bartosza Paprockiego.

- 11 A. RAUBO: *Renesansowy dyskurs o naturze niewieściej — „Nauka rozmaitych filozofów około obierania żony...” Bartosza Paprockiego*. W: *Kobieta epok dawnych w literaturze, kulturze i społeczeństwie*. Red. I. MACIEJEWSKA, K. STASIEWICZ. Olsztyn 2008, s. 35.
- 12 Zob. m.in. Z. KUCHOWICZ: *Obyczaje staropolskie XVII—XVIII wieku*. Łódź 1975, s. 148, 154; J. TAZBIR: *Polska na zakrętach dziejów*. Warszawa 1997, s. 166—167; A. WYCHAŃSKI: *Szlachta polska XVI wieku*. Warszawa 2001, s. 41—42; K. STOJEK-SAWICKA: *Szlachcianki w świecie sarmackim. Jak żyły kobiety na dworach szlacheckich w dawnej Polsce?* Warszawa 2013, s. 68.

maltretowania żon do dziś dnia cytowane są (często bez wzmianki o autorze) niemal w każdym naukowym i *quasi*-naukowym opracowaniu, którego celem jest udowodnienie tezy o opłakanej sytuacji staropolskich kobiet.

Obok dokonywanych, głównie przez historyków, prób klasyfikacji tekstów Paprockiego jako dokumentów życia społecznego¹³ podejmowano wprawdzie działania zmierzające do zaszczepienia ich na gruncie literaturoznawczym i umieszczenia w ramach konkretnej konwencji, także tutaj konsekwentnie wskazywano jednak na ich bezpośredni związek z ówczesną obyczajowością. Opiniom tym próbowano następnie nadać potwierdzenie genologiczne i tak, w odniesieniu do wspomnianych wierszy, zaczęły pojawiać się w opracowaniach następujące, mniej lub bardziej precyzyjne, nazwy gatunkowe: „utwory satyryczne”¹⁴, „paskwily”¹⁵, „wiersze w przedmiocie moralnym”¹⁶, „płytkie satyry antyfeministyczne”¹⁷, „teksty zohydzające kobiety”¹⁸, „satyry małżeńskie”¹⁹, wreszcie — „banalne antyfeministyczne satyry obyczajowe”²⁰. Klasyfikując omawiane utwory Paprockiego, kładzio-

13 O odmiennej metodologii badań literaturoznawców i historyków pisze U. AUGUSTYNIAK: „w przeciwieństwie do historyka literatury dla historyka konwencja jest przede wszystkim przeszkodą utrudniającą dotarcie do istotnych informacji, a nie przedmiotem samodzielnych badań”. Zob. EADEM: *Koncepcje narodu i społeczeństwa w literaturze plebejskiej od końca XVI do końca XVII wieku*. Warszawa 1989, s. 21.

14 Utwory Paprockiego zostały przywołane jako przykład realizacji gatunku satyry w *Słowniku literatury staropolskiej*. Red. T. MICHAŁOWSKA. Wrocław—Warszawa—Kraków 1998, s. 842.

15 S. SZENIC: *Wróg kobiet...*, s. 273.

16 M. BALIŃSKI: *Paprocki i Panosza...*, s. 329.

17 K. KREJCI: *Bartłomiej Paprocki z Głogoł...*, s. 293.

18 J. KOTARSKA: *Baba — literacka persona non grata*. W: *Kobieta epok dawnych...*, s. 17.

19 M. SZCZOT: *Miedzy laus a vituperatio, czyli o retoryczności trzech staropolskich satyr małżeńskich*. W: *Proza staropolska*. Red. K. PŁACHCIŃSKA, M. BAUER. Łódź 2011, s. 37.

20 *Polski słownik biograficzny*. T. 25. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1980, s. 178. Próbę innego odczytania tych tekstów podjęła J. PARTYKA, dostrzegając w *Dziesięciorgu przykazaniach* mężowo humor „rodem z popularnej literatury

no więc, jak widzimy, nacisk na ich wymowę satyryczną, ta zaś, zgodnie z ujęciem dominującym we współczesnych autorowi poetykach, wiązała się z napominaniem, ganieniem i ośmieszaniem w celu poprawy obyczajów²¹. Cechą charakterystyczną tak pojętej satyry była więc jej aktualność oraz użyteczność przejawiające się w reagowaniu na bieżące problemy społeczne i obyczajowe.

Czy Paprocki stawiał sobie podobne cele? Czy z kart jego utworów istotnie przebija nienawiść do kobiet? Czy przyczyną ich powstania był własny nieudany związek? By odpowiedzieć na te oraz inne pytania, należy przyjrzeć się bliżej nietuzinkowej postaci dobrzyńskiego szlachcica i jego „antymażeńskim” tekstom. Gruntowna analiza problematyki tych utworów nie jest przy tym możliwa bez osadzenia ich w szerokim kontekście społeczno-obyczajowym, religijnym oraz literackim. W książce tej analizie badawczej, prócz utworów samego Paprockiego, poddane zostaną zatem także inne źródła podejmujące temat matrymonialny, a więc przede wszystkim świecka literatura parenetyczna, kazania oraz humorystyczna twórczość babińczyków i „sowizdrzałów”, mieszczące się w chronologicznych ramach XVI i pierwszej połowy XVII wieku.

Zakreślony w ten sposób cel i przedmiot badań wymaga synkretycznej metodologii. Spośród wykorzystanych narzędzi badawczych warto wskazać między innymi: metodę eksplikacyjną, metodę analizy stylistyczno-retorycznej oraz tematologię (kluczowy motyw kobiety i małżeństwa). Odczytanie badanych tekstów przez pryzmat filozofii oraz religii nie byłoby możliwe bez posłużenia się metodą analizy kulturowej, natomiast rozdział czwarty niniejszej publikacji, w którym przybliżono kolejne losy Paprockiego oraz podjęto zagadnienie relacji pomiędzy jego życiem a treścią dzieł, stanowi przykład wykorzystania metody biograficznej.

straganowej”. Zob. EADEM: „Żona wyćwiczona”. *Kobieta pisząca w kulturze XVI i XVII wieku*. Warszawa 2004, s. 53, przyp. 67. Opinia ta nie wywarła jednak głębszego wpływu na kierunek badań nad twórczością Paprockiego.

21 *Słownik literatury staropolskiej...*, s. 839. Por. P. BUCHWALD-PELCOWA: *Satyra czasów saskich*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1969, s. 33.

Uwzględnienie różnorodnych narzędzi badawczych oraz osadzenie tekstów Paprockiego w szerokim kontekście kulturowym stwarza szansę na to, iż uda się wskazać korzenie wielu wykorzystanych przez tego twórcę motywów, a także usytuować jego utwory we właściwej, zgodnej z intencją autora, konwencji literackiej, czyli — innymi słowy — odczytać je na nowo.

~ Indeks osobowy

- Acidalius Vallens** 35
Agryppa von Nettesheim Henryk
 Korneliusz 36–40, 42, 59, 77,
 78, 114, 123, 215, 255, 272, 296
Aleksander z Halles 98
Alighieri Dante 116
Anna, św. 147
Antystenes z Aten 261
Ariusz 262, 282
Arystofanes z Aten 200
Arystoteles 30, 41, 118
Augustyn, św. 88
Augustyniak Urszula 12, 168,
 169
Axer Jerzy 171
- Bachtin Michaił** 166, 191, 192,
 236
Baczewski Sławomir 60
Badecki Karol 48, 178, 180, 201,
 202, 207, 219, 220, 282
- Balbus Stanisław** 192
Baliński Michał 10, 12, 248
Baltyzer z kaliskiego powiatu (pseud.
 sowizdrzański) 179, 184
Banaś Teresa 7, 29, 59, 160, 170,
 173, 174, 177, 188, 190, 215,
 274, 280
Banaś-Korniak Teresa zob. Banaś
 Teresa
Bardach Juliusz 22
Baron Arkadiusz 22, 86
Bartoszewicz Kazimierz 9, 172,
 230, 233, 234
Baschwitz Kurt 123, 197
Batorówna Gryzelda 241
Batory Stefan 102, 217, 239–242,
 245, 246
Baudelaire Charles Pierre 176
Bauer Marcin 12, 50
Bazyliides 98
Bazylik Cyprian 56

- Bebel Heinrich 192
 Bergson Henri 176
 Berka z Dubej Aleš 292
 Besala Jerzy 239, 240
 Białobrzeski Marcin 102, 103,
 105–108
 Bielak Franciszek 10, 229
 Bièler André 133, 136, 138
 Bielski Joachim 200–204, 206,
 211, 286
 Bielski Marcin 200–204, 206,
 211, 286
 Bienkowski Tadeusz 77, 297
 Birkowski Fabian 88, 89, 99–101,
 103, 104, 110, 124, 125, 140
 Bodniak Stanisław 56
 Bogucka Maria 23, 36, 43, 44, 50,
 51, 59, 115, 116, 125, 130, 147,
 201, 215
 Bokszczanin Maria 149, 282
 Borek Henryk 139
 Bořita z Martinic Jaroslav 291
 Borowski Andrzej 186
 Brňovják Jiří 245
 Brogi Bercoff Giovanna 63
 Brożek Mieczysław 25
 Brückner Aleksander 81, 108,
 141, 196, 230, 260, 269
 Buchwald-Pelcowa Paulina 13,
 16, 17, 172
 Budzyk Kazimierz 219, 274
 Bugaj Roman 246
 Burke Peter 166
 Butler Marcin 87
 Bystron Jan Stanisław 225
 Castiglione Baldassare 62–66, 68
 Celichowski Zygmunt 19, 28
 Celtis Konrad 16
 Cezary Franciszek 27, 28
 Charewiczowa Łucja 203
 Chilon ze Sparty 261, 278
 Chrzastowski Jan 177
 Cichowicz Stanisław 176
 Cieński Marcin 136, 171, 273
 Cieszkowska Dorota 175
 Cochlovius Jan 159, 160
 Cybulska-Bohuszewicz Ewa 50
 Cyprian z Sieradza zob. Bazylik
 Cyprian
 Czaplejewicz Eugeniusz 166
 Czechowicz Marcin 43
 Czeczotka Erazm 290
 Czubek Jan 60, 222, 242
 Czuj Jan 49, 115, 126
 Dachnowski Jan Karol 32, 296
 Dambrowski Samuel 131, 142,
 150, 154, 158, 159, 162, 163
 Daniecki Jan 160
 Dąsal Mateusz 11, 249
 de Flores Juan 289, 290
 Dee John 246
 Diodor Sycylijski 160
 Długosz Jan 217, 234
 Dobrovský Josef 251
 Drob Andrzej 83
 Duns Szkot Jan (wł. Johannes
 Duns Scotus) 98
 Dymek Benon 225, 227, 232,
 238, 244

- Dynowska Maria 219, 237
 Dziechcińska Hanna 16–19, 61,
 62, 68, 74, 75, 167, 169, 295
 Dzwonowski Jan (pseud. sowi-
 zdrzański) 183, 184, 186, 187,
 189, 190, 191, 195–197, 284

 Ecchius Valentinus 16
 Eichstaedt Jarosław 137
 Estreicher Karol 274–276
 Estreicher Stanisław 274
 Eustachiewicz Lesław 31, 231

 Filip Wielkoduszny 87
 Flandrin Jean-Louis 119
 Frycz Modrzewski Andrzej 56–
 60, 148

 Galen (wł. Claudius Galenus)
 108
 Gallewicz Anna 41, 64–66, 282
 Gałąj Renata 230
 Garwolczyk Maciej 217
 Gdaczusz Adam 81–83, 131, 139,
 140, 143–151, 153, 154, 159,
 163, 164, 194
 Giebułtowski Wojciech 247
 Glaber z Kobyliny Andrzej 41,
 42, 59, 114, 200, 255
 Glicznier Erazm 29, 30, 52, 53,
 108
 Gorajski Piotr 228
 Goreń Andrzej 192
 Goreń Anna 192
 Gorzkowski Albert 201

 Góralski Wojciech 20, 21
 Górecka Katarzyna 50
 Górnicki Łukasz 61–68, 175
 Górski Konrad 137, 219
 Gradowski Wawrzyniec 245
 Grzegorz św. 129, 138, 139
 Grzegorz z Żarnowca 152, 153
 Grzeszczuk Stanisław 168, 169,
 178, 197–201, 210, 285
 Grześkowiak Radosław 171, 172,
 175, 194, 273
 Gutenberg Jan 82

 Haase Teodor 153
 Halszka z Ostroga zob. Ostrogska
 Elżbieta
 Hawrysz Magdalena 43
 Herbut z Fulsztyna Mikołaj 288
 Hernas Czesław 141, 180
 Hesseńczyk Filip zob. Filip Wiel-
 koduszny
 Hieronim, św. 49, 115, 116,
 126–128
 Hipokrates 108, 194
 Hipponaks z Efezu 281
 Hoffmanowa z Tańskich Klemen-
 tyna 249
 Horacy (wł. Quintus Horatius
 Flaccus) 23, 60
 Hrabětová Irena 242, 250, 252
 Hugo od św. Wiktora 98

 Jabłońska Anna 46
 Jacenik Monika 29
 Jakubiak Krzysztof 73

- Jan, św. 85
- Jan z Kijan (pseud. sowizdrzałski) 179–183, 185, 188, 193, 197, 283, 284, 292
- Januarius Sowizralius (pseud. sowizdrzałski) 196
- Jaskóła Piotr 152
- Jedynak Barbara 10
- Jelińska Joanna 134, 144, 146
- Jędrkiewicz Edwin 56, 133
- Jędrzejko Ewa 203
- Jireček Josef 10, 229, 234, 251
- Jóźwiak Ewa 133
- Justyniarska-Chojak Katarzyna 46
- Juszyński Hieronim 9, 10
- Juvenalis (wł. Decimus Iunius Iuvenalis) 60
- Kaczanowski Józef 277
- Kaczmarek Marian 250
- Kaczmarzyk Izabela 81–83, 131, 139
- Kadłubek Wincenty 217
- Kalkstein Jan 81
- Kalwin Jan 84, 126, 133, 136, 138, 152
- Kamińska Maria 85
- Karlstadt Andrzej 87
- Karpowicz Witold M. 223
- Kasperski Edward 166
- Kaszowski Piotr 171, 273
- Katullus (wł. Gaius Valerius Catullus) 222
- Kazimierski Józef 223
- Kejla Vladimir 251
- Kelley Edward 246
- Kempini Szymon 218
- Kierski Emil 103
- Klaudian (wł. Claudius Claudianus) 27
- Kłoczowski Paweł 41
- Kmita Jan Achacy 171, 272, 273
- Kochan Anna 35, 136, 171, 188, 273
- Kochanowski Jan 8, 17, 26, 27, 42, 45, 49, 50, 61, 75, 145, 167, 183, 187, 221, 222, 249, 272, 273
- Kochowski Wespazjan 224
- Koczur-Lejk Klaudia 10, 11, 252
- Kolberg Oskar 235
- Kolbuszewski Kazimierz 81, 102, 103, 138, 153, 164
- Kołodziejczyk Ryszard 223
- Komorowska Zuzanna 173
- Konarska-Zimnicka Sylwia 46
- Konieczpolski Stanisław 23
- Konopnicka Małgorzata 245
- Kopaliński Władysław 199
- Korolko Mirosław 83, 171
- Kossobudzka Jadwiga 8, 229, 230, 236, 262
- Kossobudzki Mikołaj 230
- Kotarska Jadwiga 12
- Kraemer Henryk (wł. Henricus Institor) 197
- Kraiński Krzysztof 134, 136–139, 144, 146, 149, 150, 155, 156, 161–163

- Krejčí Karel 10, 12, 219, 220,
229, 237–239, 241–243, 245,
248, 250–252, 260, 273, 286,
291, 292
- Krzywy Roman 63
- Krzyżanowski Julian 68, 69, 77,
113, 149, 172, 200, 250, 252,
260, 282, 289, 290
- Ksantypa 234, 262, 278
- Ksenofont 40
- Kuchowicz Zbigniew 10, 11, 52,
121, 213
- Kuczer Jarosław 245
- Kukulski Leszek 107, 186
- Kulesza-Woroniecka Iwona 31,
51
- Kuraszkiewicz Władysław 69, 137
- Kurdybacha Łukasz 56
- Kuryś Agnieszka 119
- Kusiak Jolanta 59, 60
- Kuś Agnieszka 171, 175
- Kwak Jan 104
- L**
- Lasocina Anna 42
- Lasocianka Zofia 43
- Lasocianka Zuzanna 43
- Lelewel Joachim 220
- Leszczyński Rafał 228
- Lichański Jakub Zdzisław 167
- Likurg 40
- Litak Stanisław 29, 41
- Lorentowicz Jan 27, 42
- Luter Marcin 21, 84, 87, 93, 101,
126, 130–133, 138, 140, 142,
144, 147, 151, 152, 154
- Łempicki Jerzy 228, 230
- M**
- Maciejewska Iwona 11, 253
- Maciejewski Janusz 190
- Maciuszko Janusz Tadeusz 81,
134–136, 145, 146, 153
- Magnuszewski Józef 10, 219, 244,
252
- Makowiecki Andrzej Zdzisław
167
- Maksymilian III Habsburg 243
- Malecki Hieronim 130
- Malicki Jan 29, 59
- Maliszewski Bartłomiej 76
- Malura Jan 244
- Małek Eliza 85
- Manzoli Pier Angelo zob. Palin-
genius
- Marcjalis (wł. Marcus Valerius
Martialis) 27, 222
- Ma'ta Petr 244
- Matejko Jan 90, 171
- Mateusz, św. 20, 21, 126
- Meander 271
- Melanchton Filip 87, 135, 138
- Menedemus z Eretrii 261
- Měšťan Antonín 250
- Michalski Marian 98
- Michałowska Teresa 12, 16, 63,
165, 244
- Mickiewicz Adam 171, 219, 220
- Miklaszewska Justyna 41
- Mistrz Wincenty zwany Kadłub-
kiem zob. Kadłubek Wincenty
- Mizera Janusz 41

- Modliszewski Stanisław 229
 Mokrzycki Bronisław 91, 132
 Morawski Stefan 176
 Morsztyn Jan Andrzej 186
 Mroczek Katarzyna 25, 28
 Mrowiński Płoczywłos Jan 19–
 29, 31, 32, 34, 35, 39, 43, 50–52,
 110, 113
 Müller Karel 251
 Myślisowski Stanisław 173
- Nekanda Trepka Walerian 228,
 223
 Niedźwiedź Jakub 25
 Nowak Zbigniew 141, 200
 Nowohracki Cadasyłan (pseud.
 sowizdrzański) 194, 198
 Nowokracki Kadasyłan zob. No-
 wohracki Cadasyłan
- Oderwolf Jan 247
 Odrowążówna Zofia 144
 Odrzywolska-Kidawa Anna 73
 Ogier Karol 133
 Oleski Jan 201, 206, 207, 210
 Olko Justyna 171
 Opalińska Zofia 23
 Opaliński Krzysztof 30–33, 45–
 47, 53–55, 60, 184, 231, 286
 Orlicz Mikołaj 157, 158
 Orliczowa Elżbieta 157, 158
 Orszak Grzegorz 135, 136, 140,
 141, 153
 Ossoliński Mikołaj 176
 Ossowska Maria 17
- Ostaszewska Danuta 65
 Ostrogska Elżbieta 51
 Otwinowski Erazm 19, 42–45,
 57, 58
 Ożóg Monika 49, 115, 126
- Pabiasz Władysław 21, 87, 98,
 126, 134, 140, 144, 151
 Palingenius 62
 Panuś Kazimierz 89, 90
 Paprocka Elżbieta z Jeżew-
 skich 227
 Paprocka Zofia 227
 Paprocki Andrzej 227
 Paprocki Roślaniec 227
 Paprocki Wojciech 227
 Partyka Joanna 12, 34, 84
 Pasek Jan Chryzostom 223, 232
 Pasek Zbigniew 138, 140
 Paszkowski Marcin 200
 Pauli Ignacy zob. Pauli Żegota
 Pauli Żegota 217, 218, 227, 229,
 232
 Paweł, św. 24, 29, 38, 57, 84, 97,
 126, 129, 147, 156, 256
 Pawłowski Stanisław 244, 246
 Pazera Wojciech 82, 95, 102,
 120
 Pelc Janusz 16, 50, 77, 145, 183,
 221, 297
 Petrarca Francesco 116
 Petru Eduard 250
 Petrycy z Pilzna Sebastian 41,
 118, 223
 Picchio Riccardo 63

- Pickel Konrad zob. Celtis Konrad
- Pietras Henryk 22, 49, 86, 115, 126
- Pietrzyk Paweł 189
- Pięknorzycki Józef (pseud. sowizdrzalski) 193, 194, 198
- Piotr z Poitiers 98
- Piotrkowczyk Andrzej 113
- Pisarkowa Krystyna 77, 315
- Piskorz Danuta 202
- Pittakos z Mityleny 260
- Platt Dobrosława 83
- Plaut (Titus Maccius Plautus) 281
- Plachcińska Krystyna 12, 50
- Plaża Stanisław 22
- Płonka-Syroka Bożena 11, 249
- Podgórska Teresa 167
- Polišenský Josef 250
- Pollak Roman 63, 64, 66, 223
- Potocki Wacław 107
- Powęski Piotr zob. Skarga Piotr
- Powodowski Hieronim 97
- Protasowicz z Mohilnej Jan 25, 26, 88
- Prowana z Poremby Abraham 32, 33, 281, 286
- Przetocki Hiacynt 160
- Pszonka Jakub 171, 174, 274
- Pszonka Stanisław 171, 273
- Pucek Robert 166
- Rabelais François** 192, 280
- Radziwiłłówna Barbara 116
- Raubo Agnieszka 11, 253
- Rej Mikołaj 8, 10, 35, 62, 68–79, 85, 107, 112–114, 136, 137, 139, 149–151, 167, 171, 172, 175, 181, 188, 192, 230, 260, 272, 273, 282, 291
- Rombowski Aleksander 160
- Rorer Georgius 130
- Rostafiński Józef 41
- Rudolf II Habsburg 244
- Ryba Renata 238, 239, 252
- Sarbiewski Maciej Kazimierz** 16
- Sarnicki Stanisław 171, 173
- Saturnin z Antiochii 98
- Schenk Wacław 97, 122, 132
- Schnayder Jerzy 40
- Sedláček August 251
- Seklucjan Jan 135
- Semonides z Samos 280, 281, 293
- Seyda Bronisław 108
- Sędziwój ze Skorska Michał (wł. Sendivogius Polonus, Cosmopolita) 246
- Sękowski Jan 60
- Sękowski Roman 244
- Sęp Szarzyński Mikołaj 273
- Siatkowska Ewa 10, 219, 252
- Siemichowski Paweł 173
- Šimák Josef Vítězlav 251
- Sinko Tadeusz 187
- Sipayłło Maria 158
- Skarga Piotr 89–94, 98–101, 105, 106, 109–112, 115–121, 123, 124, 128, 137, 138, 144, 153, 155, 156, 190, 232, 237

- Skoczek Józef 57
 Słota Przecław 45
 Smoleński Władysław 224, 226, 234
 Sobczak Aleksander 88, 90, 92, 156
 Sobeczko Helmut Jan 132
 Sobotková Marie 250
 Sofokles 290
 Sokolski Jacek 36, 77, 136, 137, 171, 273
 Sokrates 72, 234, 262
 Soszyński Aleksander 167
 Spangenberg Jan 135
 Sprenger Jakub 197
 Stankiewicz Elżbieta 77–79
 Starnawski Jerzy 9, 10, 85, 137, 201–203, 206, 210, 229
 Starowolski Szymon 9, 10, 94–96, 104–112, 114, 119–123, 128, 129, 148, 229, 233, 237
 Stasiewicz Krystyna 11, 253
 Stawicki Michał 28, 85
 Steffen Wiktor 281, 293
 Stoiński Jan 44
 Stojek-Sawicka Karolina 11
 Štroblíková Anna 250
 Strzeptowski Mikołaj 290
 Strzyżewski Wojciech 245
 Stuchlik-Surowiak Beata 25, 58, 96, 284
 Svoboda Jiří 244
 Sypowski Marcin 177
 Syreński Szymon (Syreniusz) 213
 Szczot Monika 12, 32, 33, 47
 Szczubiałka Michał 166
 Szczucki Szymon 180, 181, 281
 Szenic Stanisław 10, 12, 219
 Szyszkowski Marcin 210
 Ślaski Jan 244
 Ślękowa Ludwika 25, 26, 168
 Świdarska-Włodarczyk Urszula 10, 116, 234
 Święcicki Jędrzej 223, 224
 Taranowski Andrzej 238, 287
 Tarnowski Jan Krzysztof 144
 Tazbir Janusz 11, 59, 101, 138, 168, 172, 223–225
 Tłokiński Erazm zob. Czeczotka Erazm
 Tomasz z Akwinu, św. 90, 98
 Tomkowicz Stanisław 37
 Tranda Bogdan 152
 Trzycieski Andrzej 273
 Tułowiecka Agnieszka 10, 219, 220, 229, 237, 239, 247, 250, 252
 Turowski Kazimierz Józef 104, 217, 224, 243, 290
 Tuwim Julian 160
 Twardowski Samuel 59–61
 Urban Kazimierz 133
 von der Saale Małgorzata 87
 Walecki Wacław 186
 Walezy Henryk 221, 239, 241

- Wapowski Andrzej 241
Wąsik Wiktor 118
Wereszczyński Józef 112–114,
137
Wilczek Piotr 19, 43, 84
Windakiewicz Stanisław 7, 168,
171, 172, 175, 177, 272, 273
Winniczuk Lidia 60, 281
Wirzbięta Maciej 36, 37, 42, 77–
79, 288, 296
Wisłocki Władysław 30
Wiśniewska Halina 24
Władysławiusz Adam 180–182,
184, 188, 189, 191, 192, 202, 281
Wojtkowska-Maksymik Marta
62
Wojtowicz Witold 165, 166, 169,
170, 180, 181, 200, 201, 215, 281
Wołoszyn Stefan 41
Wójcicki Kazimierz Władysław
227
Wujek Jakub 85–88, 91–93, 100–
105, 125, 126, 137
Wyczański Andrzej 11, 116, 230,
273
Wyrobisz Andrzej 19, 20, 43
Wyszkowski Wojciech 176
Zabłudowski Tadeusz 123, 197
Zagórska Sylwia 51
Zamoyski Jan 240–243, 247
Zaremba Jan 139
Zasadius Samuel Ludwik 132
Zawitkowska Wioletta 73
Ząmbkowicz Stanisław 197
Zborowski Krzysztof 244
Zborowski Samuel 241, 243
Zbylitowski Piotr 48, 50
Zíbrt Čeněk 10, 291
Zimorowicz Józef Bartłomiej 141
Ziomek Jerzy 8, 45, 76
Zwoliński Andrzej 15, 132
Zygmunt August 116
Zygmunt III Waza 247
Żołądź-Strzelczyk Dorota 73
Żukowska-Billip Kazimiera 113
Żydowski Andrzej 32
Żygulski Kazimierz 165

~ Beata Stuchlik-Śurówiak

*The image of marriage in Bartosz Paprocki's "antifeminist" works
in the social, religious and literary context
of the 16th and the first half of the 17th century*

S u m m a r y

The book outlines the life and work of Bartosz Paprocki, a heraldist and poet of the turn of the sixteenth century. The writer is well-known in the Czech Republic, where his writings have regularly been reprinted and where his life and work have been discussed in many scholarly articles. In Poland until recently he has received very little attention as a rather mediocre author, who cannot be compared to such prominent figures as Rej or Kochanowski. However, in recent years the interest in Paprocki's work appears to have been growing, its focus being mostly on his heraldic texts, such as *Herby rycerstwa polskiego* (Coats of arms of Polish knighthood).

The focus of this work is Paprocki's occasional writings, in particular his poems on the subject of marriage and male-female relationships, such as *Dziesięcioro przykazanie mężowo*, *Próba cnót dobrych*, *Nauka rozmaitych filozofów około obierania żony* and *Nauka i przestrogi na różne przypadki ludzkie*. So far, in the scholarly tradition they have been interpreted as "antifeminist", with their author frequently described as "the enemy of women." This opinion is based on the fact that all these poems contain the motif of cruelty towards the wife. Indeed some of them are organised as collections of recipes and tips how to punish and beat a bad wife.

While classifying these works as didactic writings, scholars have attempted to demonstrate that Paprocki's declared animosity towards women originated in his own marriage troubles — he was married to Jadwiga Kossobudzka, a rich widow older than himself, who turned out to be dominating and quarrelsome, which purportedly made him flee from home.

The present book departs sharply from this interpretation of his poems and aims to show that most of the "antifeminist" motifs derive not from the author's personal experience but from humorous writings by "pícaros" and members of the so called

Babin Republic. This type of literature contains many motifs which are similar to those used by Paprocki, that is beating and battering the wife by the husband; they are, however, to be read as jocular rather than didactic and moralising pieces.

This view is confirmed by the differences between various editions of Paprocki's writings, which have so far been ignored. It has long been known that his marriage theme pieces were published many times during the 16th and 17th centuries. However, it is only after a thorough analysis of these editions carried out by the author of this volume that it became evident that the texts actually substantially differ. An analysis of the earliest editions shows that Paprocki often interspersed them with tips which were to help the reader to realise that the text was in fact a literary joke.

Thus, the only plausible context for the interpretation of "antifeminist" motifs in Paprocki's writings is Old Polish humorous literature. The motivation for this type of literary activity undertaken by the respectable author of *Herby rycerstwa polskiego* must be sought in his ceaseless pursuit of wealth, which was indeed his obsession, as he himself admitted many times in his various works. The marriage theme seemed particularly well suited for that purpose, in particular its humorous variations, which were very remote from the customs and norms of his time. This made his poems much sought after and widely-read, bringing their author a comfortable income.

~ Beata Stuchlik-Śurowiak

Obraz manželství v „antifeministických“ dílech
Bartoloměje Paprockého na pozadí společenských, náboženských
a literárních jevů 16. a první poloviny 17. století

Shrnutí

Kniha přibližuje životní dráhu a tvorbu Bartoloměje Paprockého — heraldika a básníka žijícího na přelomu 16. a 17. století. Charakteristika tohoto spisovatele je dobře známá v Česku, kde se systematicky ukazují reprinty jeho děl a také četné vědecké články zabývající se jeho životem a tvorbou. V Polsku se o něm donedávna nepsalo takřka vůbec, byl považován za průměrného autora, který nesnese srovnání s autory formátu jako Rej nebo Kochanowski. V posledních letech lze zaznamenat nárůst zájmu o Paprockého tvorbu, pozornost badatelů je však soustředěna zejména na jeho heraldická díla jako *Herby rycerstwa polskiego* (*Erby polského rytířstva*).

Předmětem tohoto pojednání je příležitostná tvorba Bartoloměje Paprockého, především pak básně zabývající se manželstvím a vztahů mezi ženami a muži jako například *Dziesięcioro przykazanie mężowo* (*Desatero přikázání mužovo*), *Próba cnót dobrych* (*Zkouška dobrých ctností*), *Nauka rozmaitych filozofów około obierania żony* (*Učení rozličných filozofů kolem vybírání ženy*) a *Nauka i przestrogi na różne przypadki ludzkie* (*Učení a výstrahy na různé lidské případy*).

V dosavadní výzkumné tradici tato díla figurovala jako „antifeministická“ a jejich autor byl nezřídka označován jako „nepřítel žen“. Důvodem byla skutečnost, že se v uvedených básních opakuje motiv krutého jednání se ženou. Některá díla mají přímo formu sbírky předpisů a rad, jak trestat a bít zlou choť.

Při klasifikování těchto děl jako výtvaru didaktické literatury se vědci pokoušeli zároveň dokázat, že zdrojem oné programové Paprockého averze vůči ženám byly jeho vlastní manželské peripetie, tedy sňatek s bohatou vdovou Jadwigou Kosso-budzkou, která byla starší než on a ukázala se být dominantní a hádavá, což prý přimělo básníka utéct z domova.

Tato kniha takovýto způsob interpretace básní Paprockého zcela opouští a jejím smyslem je prokázat, že zdroje většiny „antifeministických“ námětů je třeba hledat nikoliv v soukromém životě autora, nýbrž v humoristické literatuře tvořené „šprýmaři“ a členy takzvané Babinské republiky. Tato literatura obsahuje řadu motivů shodných s těmi, které ve svých textech využíval Paprocký, tedy především motiv bití a týrání ženy mužem, který byl však chápán v konvenci žertu, nikoliv didaktismu a moralizování.

Na trefnost této teze ukazují mimo jiné dosud nepostřehnuté rozdíly mezi jednotlivými vydáními textů Paprockého. Už dávno se ví, že „manželská“ díla tohoto autora měla v 16. a 17. století velmi mnoho vydání. Avšak teprve během důkladných výzkumů prováděných autorkou této práce se podařilo prokázat, že mezi jednotlivými vydáními dochází k dost významným odlišnostem, jichž si dosavadní badatelé nevšimli. Při analýze nejstarších vydání těchto textů je zřetelně vidět, že autor v nich často umísťoval náznaky, které čtenáři dovolovaly snadno poznat, že jde o literární žert.

Jediným opodstatněným interpretačním kontextem pro „antifeministický“ obsah obsažený v dílech Paprockého je tedy staropolská humoristická literatura a motivaci k tomuto druhu tvorby váženého autora díla *Herby rycerstwa polskiego* je třeba spatřovat v neustálé snaze obohatit se, což bylo jeho svéráznou utkvělou představou, o čemž nejednou psal na stránkách svých různých děl. „Manželská“ tematika se k tomu znamenitě hodila, zejména ve svých humoristických scénách hodně se lišících od tehdejších mravů a obvyklých norem, takže byl o ně mimořádný zájem a zajišťovaly autorovi významný příjem.

W ostatnich latach, po kilkudziesięcioletniej przerwie, daje się zauważyć wzrost zainteresowania piśmiennictwem mieszczańskim, sowizdrzańskim oraz regionalizmem literackim w wiekach dawnych. Zazwyczaj jednak nowsze studia zawierają pogłębienie dotychczasowych ustaleń, rzadko proponując przewartościowanie wcześniejszych sądów. W przypadku książki Beaty Stuchlik-Surowiak mamy do czynienia z ambitną postawą badawczą: polega ona na przeciwstawieniu się „obowiązującej” wykładni eksplikacyjnej dorobku Bartosza Paprockiego i zaproponowaniu nietuzinkowych kontekstów interpretacyjnych. [...] Beata Stuchlik-Surowiak udowodniła, że prymarnym kontekstem interpretacyjnym dla rozszyfrowania sensów dzieła autora *Nauki rozmaitych filozofów...* okazuje się literatura kreująca rzeczywistość w poetyce „świata na opak” (zwłaszcza tradycja sowizdrzańska i babińska). Natomiast dotychczas twierdzono, że mieszczą się one w nurcie piśmiennictwa „oficjalnego” – wpisującego niejako mizoginizm w system aksjologii stanowej (głównie szlacheckiej). [...] Obszerne cytaty z licznych dzieł potwierdzają nie tylko erudycję autorki, ale stanowią ponadto doskonałą argumentację dokumentującą badawcze propozycje. [...] Książka bez wątpienia stanowi istotny wkład do badań nad literaturą staropolską.

Z recenzji wydawniczej prof. zw. dr. hab. Piotra Borka

Więcej o książce

CENA 32 ZŁ
(+ VAT)

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-750-0

[Kup książkę](#)